

JOVAN TEOKAREVIĆ*

Madžarska med demokraturo in demokracijo

Analize novejših političnih sprememb na Madžarskem se danes v glavnem ne morejo izogniti rabi izrazov kot so: hitro, nepričakovano, še nedavno povsem nezamisljivo, prvič, brez precedensa itd. Ti in podobni izrazi naj bi kar najbolje opisali sedanji tempo in naravo političnih sprememb v tej državi. Spremembe so namreč tako obsežne in globoke in se dogajajo tako hitro, da jim je težko slediti in jih beležiti, vendar pa jih ni težko razumeti.

Madžarska je danes, tako kot Poljska, na začetku prehodnega obdobja iz enega tipa političnega režima v drugega. Institucije, sile in navade iz starega režima še niso opuščene, vendar pa že koeksistirajo z ustreznimi elementi novega sistema. Demokracija nastopa v času, ko diktatura še ni povsem izginila. To svojsko zmes starega in novega madžarski teoretiki radi označujejo s skovanko »demokratura« ali pa »diktabland«, kakor v literaturi običajno imenujejo prehodne oblike političnih režimov med vojaškimi diktaturami in novimi oblikami parlamentarne demokracije.

Danes še nihče ne more predvideti, kaj madžarska družba pričakuje na začetku poti spreminjanja, pa tudi tega ne, ali bo dejansko, kako in za kakšno ceno prispela v večstrankarsko demokracijo kot cilj, glede katerega je danes že doseženo soglasje najpomembnejših nacionalnih političnih sil.

Zanesljivejši je vsekakor pogled nazaj. Komaj leto in pol je, kar se je začela prava eksplozija političnega pluralizma, pa se vrnitev k prejšnjemu monizmu »realsocialističnega« tipa ne zdi več mogoča. Najboljši dokaz za to je neustavljivo razpadanje starega sistema, ki se dogaja mnogo hitreje kot je bilo sploh mogoče predvideti. Na nepričakovano hitro spreminjanje madžarskega političnega sistema – iz enopartijskega monizma v večstrankarsko demokracijo – je vplivalo nekaj dejavnikov:

Prvič, vse bolj neznosna ekonomska kriza je pri večini družbenih skupin okrepila prepričanje, da do ekonomskega okrevanja ne more priti brez radikalne politične reforme. V podporo tej tezi gredo propadle gospodarske reforme, ki jih ob njihovem času niso spremljale tudi politične spremembe. Madžarska javnost se je o tem lahko večkrat prepričala pri sebi doma, pa tudi na jugoslovanskem primeru. Na drugi strani pa se je Poljska kazala kot primer za to, kakšne institucionalne predpogoje za celovite reforme je potrebno ustvariti, da bi se izognili nasilnemu dušenju zahtev, pa čeprav jih sprejema večina prebivalstva, kakor je bilo v času Solidarnosti 1980–1981 leta;

Drugič, z zamenjavo Kadarjevega vodstvenega aparata je hkrati nastala tudi praznina oblasti; njegovim naslednikom je zmanjkalo gotovosti in sicer zaradi očitnega pomanjkanja legitimnosti in vse težje rešljivih družbenih problemov in

* Jovan Teokarević, raziskovalec v Inštitutu za mednarodno delavsko gibanje v Beogradu

spopadov. Nove politične sile so bolj ali manj spontano začenjale napolnjevati to praznino, kar je povzročilo nadaljnje slabljenje legitimnosti in celotnega položaja vladajoče elite;

Tretjič, mednarodne okoliščine so izjemno ugodne. Pri tem ne mislim samo na Gorbačova in njegovo »novo mišljenje«, ki – skupaj z domačimi reformami – ne duši, ampak celo omogoča spremembe na periferiji »sovjetskega carstva«, saj se praktično odpoveduje nasledstvu »Brežnjeve doktrine«. Kvalitetno novi mednarodni odnosi v zadnjih letih pospešujejo dogovarjanje in sodelovanje namesto spopadov, na mesto ideologiziranih predstav, ki so služile za opravičevanje konfrontacij med blokoma, pa je stopilo sodelovanje in povezovanje držav na različnih področjih, v katerem so poudarjeni predvsem praktični cilji. Poleg tega se je v okviru nove emancipacije in osamosvajanja Evrope od supersil začela evropska integracija, ki se ne ustavlja v celoti na mejah evropske ekonomske skupnosti. To je tudi možnost za vrnitev »druge (socialistične) Evrope« v skupnost evropskih držav. V tej vrnitvi vidi Madžarska svojo izjemno priložnost za osamosvajanje od Sovjetske zveze in nove možnosti za celotni družbeni razvoj.

Vzporedna polis

Opuščanje enopartijskega sistema na Madžarskem je neposredno povezano s koncem »obdobja Janoša Kadarja«, ki se ni končalo z njegovo smrtjo julija 1989, temveč na konferenci Madžarske socialistične delavske partije maja leta 1988. Kadar je bil prisiljen prepustiti mesto partijskega generalnega sekretarja premieru Karoliju Groszu, sam pa je prešel na novoustanovljeno (in samo častno) mesto predsednika partije. Ta konferenca je bila pomembna prelomnica – manj po neposrednih rezultatih, bolj pa po ustvarjanju temeljnih predpostavk za zelo različno novo obdobje političnega življenja na Madžarskem. Novo vodstvo madžarskih komunistov je poskušalo na politično krizo – ki jo je podedovalo od Kadarja – odgovoriti z nekoliko liberalnejšimi ideološkimi in praktičnimi rešitvami. Glede na Kadarjeve čase pa se je ključ za spremembo politične krize zdaj spremenil. Kadar je v svojem času uspel izstopiti iz razmer, ki so jih leta 1956 podpirali samo sovjetski tanki, poklicani zato, da zadušijo nacionalno-demokratsko revolucijo Madžarov, tako, da je sčasoma z družbo dosegel nepodpisani konsenz. S stališča uresničevanja oblasti je konsenz temeljil na posrečeni kombinaciji treh elementov: na potrošniški usmerjenosti, reafirmaciji nacionalne tradicije in selektivnejši uporabi prisile, kot je bila v veljavi v drugih državah »socialistične skupnosti«.

Temeljna predpostavka konsenza – kot neke vrste »dogovorna obveznost« prebivalstva – je bila, da se vprašanje legitimnosti monopolne oblasti komunistov ne bo postavljalo, dokler sistem daje razmeroma dobre ekonomske rezultate.

Ker pa se je ekonomska kriza v zadnjih letih zaostrovala, je ta predpostavka seveda izginila, hkrati pa so se pomembno povečale politične zahteve po demokratizaciji, oziroma po opustitvi enopartijskega modela. Tako se je novo vodstvo MSPS soočilo z nerešljivo situacijo: ni bilo sposobno popraviti vse slabšega ekonomskega stanja, za nadaljnje vladanje po starem pa mu je manjkalo legitimnosti.

Izrabe in iztrošenosti legitimnosti ni moglo zaustaviti niti to, da so preformulirali vlogo komunistične partije po jugoslovanskem receptu – iz »oblastne« v »idejno vodilno« – in tudi ne neprepričljivo prizadevanje za »socialistični pluralizem«. V okviru takšnega pluralizma je politični monopol MSDP ostal neprizadet, saj so nadzorovanim in preverjenim političnim subjektom ponudili samo obrobje oblasti,

vsakomur pa so odrekli končno odločitev, v katere okviru bi bil socialistični sistem samo ena od možnih opredelitev.

Družba je zato izkoristila omenjeno praznino oblasti in se je začela organizirati neodvisno od vladajoče partije. Prve oblike alternativnega (glede na obstoječe institucije) organiziranja na Madžarskem so bila ekološka družbena gibanja. »Donavski krožek«, ki so ga ustanovili leta 1984, je samo eno v nizu neodvisnih ekoloških gibanj, ki so v tem času nastajali. O zanimanju za sodelovanje v teh gibanjih govori tudi dejstvo, da so na Madžarskem začeli izdajati tudi prvi neodvisni časnik, namenjen izključno ekološkim temam. Ekološka gibanja so bila zgled, ki je spodbudil tudi drugačne oblike neodvisnega združevanja in vse bolj so povezovali ekologijo s problematiko človekovih pravic. Za njihov največji uspeh je treba šteti dejstvo, da je na njihovo zahtevo vlada odstopila od nadaljnje gradnje madžarsko-češkoslovaške hidroelektrarne na Donavi.

Velika spodbuda alternativnemu organiziranju so bili tudi množični protesti proti ogrožanju pravic trimilijonske madžarske manjšine v Romuniji. Oblasti so skrenile pozornost ljudi od vse bolj žgočih domačih problemov tako, da so podpisale te proteste – toda učinek je bil podoben izpuščanju duha iz steklenice. Poskus vladajoče elite, da bi vprašanje legitimnosti prestavila s tal demokracije na tla nacionalizma, se seveda ni mogel obnesti. Vendar pa čisto brez učinka le ni bil, kar se vidi iz tega, da je prva dovoljena neodvisna politična organizacija nastopila z izrazito populističnim programom. Govorimo o Madžarskem demokratičnem forumu, ki je nastal septembra 1987. leta z odkrito podporo dela najvišjega madžarskega političnega vodstva. S kar 13.000 člani je Forum še vedno najštevilnejša tovrstna organizacija, nemara tudi zato, ker ni organiziran kot politična stranka, ampak kot »koalicija, ki je odprta vsem poštenim idejam in pobudam v interesu države«.

Začetek pravega opozicijskega političnega organiziranja na Madžarskem pa vendarle pomeni šele ustanovitev dveh organizacij marca 1988. leta: prva je tako imenovana Mreža svobodnih pobud, katere cilj je povezovati dejavnosti gibanj in skupin, ki se po marsičem razlikujejo, skupno pa jim je zavzemanje za demokratično Madžarsko.

Druga organizacija, Zveza mladih demokratov (FIDESZ), je nastala navkljub ostri reakciji oblasti in je prav gotovo družbeno gibanje novega tipa. Prednost te Zveze pred drugimi podobnimi organizacijami in njena izredna priljubljenost sta posledica nedogmatske razlage dokaj nekonsistentne ideološke podlage gibanja. Mladi intelektualci – ki so v zvezi najštevilnejši – si tudi niso zastavili za cilj oblast, ampak hočejo spodbuditi nastajanje številnih organizacij in skupin v prepričanju, da bo takšna nova civilna družba sama znala izbrati najboljšo vlado.

Poleti leta 1988 je nastal tudi Demokratični sindikat znanstvenih delavcev, prvi neodvisni sindikat v kakšni socialistični državi po pojavu poljske Solidarnosti.

Novembra istega leta je enopartijski sistem na Madžarskem praktično prenehal obstajati, ker se je obnovilo delovanje Neodvisne stranke drobnih lastnikov, ki je bilo pred štirimi desetletji nasilno pretrgano. Primeru te stranke (sicer najuspešnejše na prvih povojnih volitvah) so zelo hitro sledile tudi druge, ki so po vojni tvorile koalicijo s komunisti, pa tudi tiste, ki so ostale zunaj te kratkotrajne in neenakopravne koalicije. Tako se je obnovilo delo Socialdemokratske, Ljudske, Krščansko-demokratske in drugih strank, nastale pa so tudi nove, ki jih prej ni bilo.

Vzporedno pa je pospešeno nastajalo veliko neodvisnih in med seboj zelo različnih organizacij, združenj, gibanj, skupin, ki jih je bilo že konec leta 1988 kar

štirideset, danes pa jih je že več kot sto. Vse te organizacije seveda niso politične, vendar pa so med njimi tudi takšne, čisto politične – z vsemi značilnostmi strank, a njihovi člani nočejo, da bi jih tako imenovali. Najboljši primer za to je Federacija svobodnih demokratov, ki je zelo priljubljena med liberalno mestno inteligenco, Vendar pa večina političnih strank na Madžarskem nastaja v glavnem brez programa ali le z začasno izdelanimi načeli, ki jih sčasoma dopolnjujejo. Neodvisno organiziranje se na Madžarskem do konca leta 1988 ni utemeljevalo na jasno določenih pravicah do združevanja, temveč na obstoječem razmerju političnih sil in na konkretnem odnosu oblasti do posameznih organizacij. Proti koncu leta pa je boj postajalo vse jasnejše in bolj izrazito, in sicer v korist večine akterjev novo odkritega političnega pluralizma.

Na vrsto je neizogibno prišla potreba po institucionaliziranju doseženega pluralizma in po tem, da oblast z dejanji pokaže, da je reforma veliko več kot zgolj ideološka argumentacija v političnih spopadih.

Premeščanje centrov moči

V začetku leta 1989 se je začel proces popolnejše legalizacije in institucionalizacije političnega pluralizma. Na zasedanju madžarskega parlamenta 12. januarja 1989 so sprejeli dva zakona, ki zagotavljata državljanom pravico, da ustanavljajo združenja tudi politične narave. Delegati so sprejeli tudi sklep, da bo do konca leta parlament sprejel poseben zakon o političnih strankah, kar pa je z Zakonom o združenjih praktično že mogoče. Ta zakon predvideva svobodno ustanavljanje vseh vrst združenj, razen vojaških. Za registracijo združenja je potrebno pripraviti samo statut, zagotoviti deset članov in izvoljene predstavnike. Ob prihodnjem posebnem zakonu o političnih strankah, ki bo urejal vsa organizacijska vprašanja v zvezi s strankami, bo – tako so se odločili – ustanovljeno tudi Ustavno sodišče, ki bo, poleg drugega, ocenjevalo, ali sta program in statut novih strank v skladu z Ustavo. Seveda ne gre za veljavno, ampak za prihodnjo ustavo LR Madžarske, ki jo že pripravljajo in ki naj bi dokončno in v popolnosti legalizirala večstrankarski politični sistem. Omenjeno petdnevno zasedanje parlamenta je sprejelo tudi nekaj dopolnil k obstoječi veljavni Ustavi, ki bodo zajeta v novi.

Ob tej priložnosti so demokratizirali tudi pravila dela v parlamentu, okrepil se je položaj njegovih članov in zaostriła odgovornost vlade. Tako so nastali pogoji za demokratizacijo že v sedanjem parlamentu, katerega tri četrtine poslancev sestavljajo člani partije na oblasti. To zasedanje najvišjega ljudskega predstavniškega organa je pomembno tudi zato, ker je praktično zaznamovalo konec parlamenta kot »drugega doma« vladajoče stranke, ki ga je ta uporabljala samo za potrjevanje že sprejetih partijskih sklepov. To sledi tudi iz podatka, da je bilo to najdaljše zasedanje parlamenta po letu 1948, ko je bil dotedanji strankarski pluralizem na Madžarskem zamenjan z monizmom.

Deset dni pozneje se je parlament še enkrat potrdil kot mesto, ki postopno prevzema del dejanske politične moči, pa tudi kot zelo dejaven udeleženec v začetnem procesu spreminjanja obstoječega političnega sistema, čeprav je že tudi v stari, »predreformski sestavi« parlament začel odražati dejansko politično življenje države in do neke mere tudi razmerja sil v njem. Nastala je prva bolj ali manj organizirana opozicijska frakcija znotraj parlamenta: del delegatov (51 od skupaj 97 nečlanov MSDP) je oblikoval tako imenovano skupino neodvisnih delegatov. Ob tem je bilo rečeno, da cilj skupine ni oblikovanje nove platforme ali glasovanje »v bloku«.

ampak le popolnejše proučevanje vladnih predlogov. Druga skupina (13 delegatov) je ustanovila tako imenovani agrarni sektor, kot nekakšen lobi, in zaprosila drugih 100 zainteresiranih delegatov za pomoč pri izboljševanju položaja kmetov.

Novi način dela v parlamentu je hkrati tudi povečal odgovornost izvoljenih poslancev. Od začetka leta je nekaj volivnih enot, ki niso bile zadovoljne z delom svojih predstavnikov, sprožilo zelo odločne in dobro organizirane zahteve za njih odpoklic – v več primerih jim je to uspelo.

Premeščanje jedra političnega življenja v parlament se je nadaljevalo na njegovem naslednjem pomembnem zasedanju, od 8. do 10. marca 1989 leta. Tedaj so sklenili, da bo nova madžarska ustava ob doslednejšem spoštovanju načela o prihodnji ločenosti zakonodajne, sodne in izvršilne oblasti, predvidela tudi funkcijo predsednika republike, katerega naloga bo tudi imenovanje premiera. Še jasneje kot prej so zdaj poudarili pomen določila prihodnje ustave o svobodnem organiziranju političnih strank, med katerimi ne bo nobena imela monopolnega ali kako drugače privilegiranega položaja v političnem sistemu. To pomeni, da so radikalizirali stališče, ki ga je centralni komite MSDP sprejel mesec prej: v prihodnji ustavi naj ne bi bilo dosedanje določbe o »vodilni vlogi« partije madžarskih komunistov. Na tem plenumu najvišjega organa MSDP, ki je bil 10. in 11. februarja, so odločno podprli nadaljnje transformacije k večstrankarskemu političnemu sistemu. Strankarski pluralizem je tako prvič postal nedvoumna opredelitev vodstva neke komunistične partije na oblasti.

V skladu s svojim sklepom o prenehanju »vodilne« vloge MSDP je njen centralni komite maja 1989 sprejel tudi nekatere določbe, ki prispevajo k njeni dejanski »razoblastitvi«. Ker ta partija poslej ne bo več »državna«, so sklenili ukiniti njeno pravico do imenovanja odgovornih voditeljev v državnih institucijah, stara praksa pa naj bi se obdržala samo za tovrstna mesta znotraj same partije. Kot je poročal »Magyar Hirlap« 4. maja 1989, je bilo na »kadrovskem seznamu« na Madžarskem leta 1973 kar 1700 oseb, 1985. leta 1241, zdaj pa je od preostalih 452 ostalo le še 150 partijskih mest. Ukinjanje monopola na kadrovsko politiko se je kaj hitro dokazalo tudi z novimi imenovanji (brez vnaprejšnjega partijskega soglasja) v ministrskem svetu, podobna praksa samostojnih volitev vodilnih ljudi pa se je že prej uveljavila v Patriotski narodni fronti.

MSDP se tudi ni vmešavala v proces emancipiranja še ene svoje tradicionalno »satelitske« organizacije. Gre za mladinsko organizacijo, ki je – zlasti tedaj, ko je nastajala neodvisna Zveza mladih demokratov (FIDESZ) poleti leta 1988 – izgubila ves, sicer že tako majhen ugled in vpliv, pa tudi polovico članstva glede na leto 1985. Zato je na kongresu te organizacije, ki je bil od 21. do 23. aprila 1989 leta, spremenila svoje ime: iz Zveze madžarske komunistične mladine (KISZ) je nastala Zveza madžarske demokratične mladine (DEMISZ) kot zveza 40-tih novih skupin, ki bodo novi zvezi verjetno zveste, dokler bodo imele dovolj visoko stopnjo neodvisnosti. Nova organizacija je kot svoj cilj opredelila neodvisnost od Madžarske socialistične delavske partije, hkrati pa izrekla podporo njenim reformnim prizadevanjem, kar je opaziti med drugim v »politični koaliciji z reformističnim krilom MSDP«.

Na svojem majskem zasedanju je CK MSDP sklenil tudi, da bo partija prenehala nadzorovati tako imenovane »delavske straže« in da bo pristojnosti v zvezi z njimi prevzel ministrski svet. Ta paravojaška organizacija je nastala po nasilni zadušitvi narodne vstaje leta 1956, njenih sedanjih 60.000 članov pa je tvorilo nekakšno partijsko vojsko. Čeprav je v zadnjih letih madžarska vlada postopno prevzemala od MSDP tudi nadzorstvo nad delavskimi stražami, pa je bil velik del

javnosti slejkoprej nezadovoljen s tako majhnimi spremembami in je vztrajno terjal ukinitve te organizacije, s pojasnilom, da nobena politična stranka ne bi smela imeti lastnih oboroženih sil, kajti le-te so lahko samo državne. Potem, ko so madžarski komunisti sklenili, da se bodo nehali opirati na to organizacijo, se je zmanjšal tudi njen delež v državnem proračunu, zdaj pa že načrtujejo, da bi jo organizacijsko vključili v redne obrambne sile LR Madžarske.

Vendar pa se po novembru 1988. leta te delavske straže obnavljajo na drugačen način. Tedaj so namreč ustanovili tako imenovano Društvo Ferenc Münich, katerega 6000 članov je v glavnem prišlo iz vrst delavske straže. To društvo – z imenom bivšega ministra za notranje zadeve – razglša komunistično ideologijo »starega tipa« in ostro obsoja novejše reforme, zlasti pa vodstvo madžarskih komunistov, češ da je preveč popustljivo do »kontrarevolucionarnih nastopov protisocialističnih političnih sil.«

Trojna pogajanja

Na omenjenem majskem partijskem plenumu so madžarski komunisti sprejeli tudi predlog novega zakona o političnih strankah. V posebni izjavi je CK MSDP ponovil željo partije, da skupaj z »vsemi odgovornimi političnimi silami« nadaljuje proces velikih družbenih sprememb, da bi s svobodnimi volitvami vzpostavili ustavno demokracijo na temelju večstrankarskega sistema. Na številne zahteve po vzpostavljanju oblik nacionalnega sporazumevanja, podobnega tistemu, ki so ga spomladi sprejeli za »okroglo mizo« na Poljskem, je MSDP odgovorila tako, da je pozvala vse družbene in politične organizacije, naj skupaj, »na ravni politične sprave«, najdejo poti za reševanje družbenih problemov in spopadov na Madžarskem.

Tako je MSDP v resnici že drugič poskušala začeti razgovore z opozicijo. Prvi poskus je namreč 8. aprila propadel, ker je prišlo samo sedem od petnajstih povabljenih delegacij. Drugi krog pogovorov so začeli 22. aprila, tudi tedaj brez uspeha. Osem opozicijskih strank in gibanj je namesto predložene okrogle mize zahtevalo dvostranske pogovore, kjer naj bi sodelovali na eni strani komunisti in njihove zavezniške organizacije, na drugi pa opozicija.

Po majskem predlogu MSDP je opozicija še enkrat obsodila komuniste – tokrat zaradi njihovega predloga, kako naj bi potekali pregovori. Opozicija je menila, da so – namesto pravno nedorečenih in neopredeljenih konzultacij – potrebna uradna in obvezujoča pogajanja z dejanskimi rezultati. Po mnenju opozicije bi MSDP tudi morala priznati obstoj tako imenovane okrogle mize opozicije, oziroma koalicije najbolj vplivnih opozicijskih strank in gibanj.

Ko je vladajoča partija ta pogoj izpolnila, so se pogajanja najpomembnejših političnih sil na Madžarskem lahko začela – to je bilo 10. junija 1989. V teh »madžarsko-madžarskih« pogajanjih so sodelovale tri pogajalske strani: ena je Madžarska socialistična delavska stranka, druga okrogla miza opozicije (OMO), ki jo tvorijo predstavniki naslednjih političnih strank in skupin: Društvo prijateljev Endre Bajcsija Žilinskega, Zveza mladih demokratov (FIDESZ), Neodvisna stranka drobnih lastnikov, kmetov in meščanov, Demokrščanska narodna stranka, Madžarski demokratični forum, Madžarska narodna stranka, Socialdemokratska stranka Madžarske, Zveza svobodnih demokratov ter Demokratična zveza neodvisnih sindikatov kot opazovalci. Tretjo stran sestavljajo družbene organizacije in gibanja. To so: Združena levičarska alternativa, Patriotska ljudska fronta, Mad-

žarska demokratična zveza mladine, Zveza madžarskega odporniškega in antifašističnega gibanja, Deželni svet madžarskih žensk, Društvo Ferenc Münich in Deželni svet sindikatov.

Najprej so sprejeli sporazum o ciljih in načelih pogajanj, ki je predvidel enakopravnost vseh treh pogajalskih strani, kakor tudi njihovo soglasje o tem, da se prehod iz enostrankarskega sistema v predstavniško demokracijo izpelje po poti svobodnih volitev, brez vnaprejšnjih omejitev. V sporazumu je zapisano tudi, da nobena politična stranka ne more izkoriščati suverenosti in se ne more razglasiti za edinega imetnika ljudske volje. Med najpomembnejše določbe je šteti tudi obvezo, ki so jo sprejeli vsi udeleženci trojnih pogajanj, da je namreč uresničevanje demokratičnega spreminjanja lahko samo mirno, in da nobena družbena organizacija ne more nadzorovati oboroženih sil ali jih voditi.

Podpis tega sporazuma je pomenil tudi preseganje prejšnjih nesporazumov med MSCP in OMO glede dveh vprašanj. Prvič: OMO je sporazumno pristala na to, da so na dnevni red poleg političnih prišla tudi ekonomska vprašanja. Takšna razširitev dnevnega reda je bila pogoj, ki ga je MSDP postavila, če naj se pogajanja sploh začne, ker je vladajoča stranka želela svoje pristajanje na politično tekmo do neke mere nadoknaditi z jasno delitvijo odgovornosti za težko ekonomsko stanje v državi. To ni ustrezalo prvotnim nameram Okrogle mize opozicije, da bi namreč pogajanja omejili na politična vprašanja, se pravi na pripravo najpomembnejših zakonskih besedil, ki naj bi omogočila večstrankarsko demokracijo. O delitvi odgovornosti bo mogoče govoriti, po mnenju članov OMO, šele po volitvah legitimne vlade. Sicer pa je OMO že od začetka pogajanj zelo jasno razglašala, da ji ni do dogovora z MSDP, ki bi, tako kot na Poljskem, vnaprej urejal delitev oblasti, bodisi z mesti v parlamentu ali pa v vladi.

Kaj je Okrogla miza opozicije pričakovala od pogajanj, je najbolje izrekel njen uradni predstavnik Imre Konja. V razgovoru za časnik »Magyar Nemzet«, ki je bil objavljen 23. maja, je dejal, da OMO želi »sodelovati samo v ustvarjanju pogojev za svobodne volitve; ko bodo pravila igre za parlamentarno demokracijo izoblikovana, bo OMO izpolnila svojo nalogo«.

Drugi nesporazum med MSDP in OMO je zadeval sodelovanje t. i. tretje strani v pogajanjih. OMO je odklanjala »tretjo stran« kot partnerja v pogajanjih, ker gre ali za predstavnike skupin, katerih interesi so pretežno ekonomski ali pa za skupine, ki so bile doslej pod popolnim nadzorom MSDP. OMO je nazadnje le pristala na udeležbo »tretje strani« v pogajanjih, ker je pač to bilo za predstavnike MSCP odločilnega pomena. Poleg tega je MSDP kot povračilo Okrogli mizi opozicije obljubila – in to je bilo pozneje tudi uradno zapečaten s sporazumom – da bo odložila sprejem najpomembnejših zakonov v parlamentu, ne da bi opravila podrobne prehodne dogovore o njih na trojnih pogajanjih. »Tretja stran« je kot temeljni argument v podporo svoji udeležbi na pogajanjih poudarjala, da brez nje v pogajanjih ne bi sodelovali predstavniki velikega dela madžarske družbe, zakaj prav »tretja stran« je pravi predstavnik »molčeče večine« madžarskih državljanov.

To je pravzaprav res, kar je potrdil tudi politilog Laszlo Kery 6. maja 1989. leta v razgovoru za Radio Budimpešta. Iz njegovih raziskovanj sledi, da je od 6,5 milijonov Madžarov, starih od 15 do 65 let, samo pol milijona politično aktivnih. Premagovanje jezua med 90% nezainteresiranih in 10% politično dejavnih državljanov ne bo lahka naloga za nobeno madžarsko politično stranko; torej je lahko udeležba »tretje strani« možna rešitev tega vprašanja.

Sklep s trojnih pogajanj o odlogu sprejemanja zakonov v parlamentu je v njem izzval odpore. Poslanci so se znašli v čudni situaciji: parlament je komaj oživiljen,

pa že potisnjen ob stran. Ali natančneje, o delu najvišjega nacionalnega predstavniškega telesa zopet odločajo elite (tokrat sicer med seboj nasprotno) in to v času, ko madžarsko politično življenje doživlja demokratizacijo brez precedensa. Argument, da sedanji parlament ni bil izvoljen na svobodnih volitvah, v takšnih razmerah ni dosti bolj prepričljiv kot nasprotni argument: na čem utemljujejo svojo legitimnost predstavniki vseh strank in gibanj, ki sodelujejo v trajnih pogajanjih?

Pluralizem v partiji na oblasti

Hkrati s pluralizacijo celotne madžarske politične scene poteka tudi proces pluralizacije znotraj vladajoče stranke. Madžarska socialistična delavska stranka doživlja izjemno težko obdobje, v katerem se kriza političnega in gospodarskega sistema, za kateri je odgovorna prav ta stranka, prepletata s krizo lastne ideologije, družbene strategije in načina dosedanjega dela. Velike in hitre spremembe v madžarski politiki delujejo na člane partije vsekakor precej različno, vendar pa silijo k obračunu s tipom režima, ki so ga – če nič drugega – vsaj podpirali, zdaj pa je zabredel v krizo, iz katere je izhod videti čedalje bolj po poti zanikanja in ukinjanja temeljnih potez tega režima.

Partijsko članstvo je zato zmedeno, vendar pa tudi vse bolj razdeljeno, kar je, med drugim, pravzaprav neizogibna posledica celotne in partijske politizacije: politične razlike so bile prej prikrite z ideološkimi predstavami o monolitnosti. Zdaj pa takšne potrebe ni več, ker je navsezadnje mogoče pripadati tudi drugim strankam. Število članov MSDP hitro upada – samo v zadnjem letu in pol se je osulo od 850 000 na nekaj več kot 700 000 članov. Zmedenosti članov botruje tudi omahljiva politika vodstva, kateremu se pred očmi podira sistem, za katerega je to isto vodstvo trdilo, da je najbolj trajen, ker je najboljši. Vse jasnejša je razdeljenost in razcepljenost v vodstvu, to pa vedno povzroči tudi razhajanja med članstvom. Za razliko od podobnih razmer v drugih socialističnih državah, so v Madžarski socialistični delavski partiji nastale tudi prve frakcije.

Začetek organiziranih frakcij znotraj madžarske socialistične delavske partije pomeni nastajanje tako imenovanih reformskih krožkov ob koncu leta 1988. Reformistično naravnani člani MSDP, ki so bili nezadovoljni z razlaščanjem partije, kot ga je izvajalo njeno vodstvo, so v več mestih priredili posebna zborovanja, 21. in 22. maja 1989 pa je bila v Segedinu tudi prva nacionalna konferenca reformskih krožkov, ki jih je bilo že več kot sto. Konferenca je sprejela »Manifest« in predlagala izredni partijski kongres že za to jesen, namesto leto pozneje. Čeprav se je temu del vodstva upiral, na čelu s Karolijem Groszom, je bila ta pobuda kar hitro sprejeta.

Krožki so predvsem kritično izpostavili delo generalnega sekretarja Grosza in zahtevali, da se ga zamenja. Poleg tega so zahtevali, da partija radikalno opravi s svojo lastno stalinistično preteklostjo, da bi lahko uspešno sodelovala na demokratičnih volitvah. Zato je po mnenju članov krožkov potrebna demokratizacija notranjih partijskih odnosov in hitra preobrazba »birokratsko-državne« v moderno politično stranko, ki bo ustrezala zahtevam novega demokratičnega sistema.

V drugo vrsto frakcij lahko prištejemo formalno neorganizirano, vendar po nastanku starejše, tako imenovano reformistično partijsko krilo, ki je v zadnjem času prav tako pripravilo več zborovanj v raznih mestih.

Leto dni po partijski konferenci, na kateri so praktično odstavili Janoša Kadarja in mu podelili mesto častnega predsednika, so mu odvzeli tudi to funkcijo, kot razlog pa navedli poslabšano zdravstveno stanje tega dolgoletnega madžarskega

voditelja; v resnici pa je bila to še ena poteza v korist premoči reformističnega krila najvišjega partijskega vodstva. Kadarjev dokončni odhod s scene ni bil nikakršno presenečenje, ker je že od majske partijske konference, posebno pa od začetka leta 1989 doživljal vse ostrejšo kritiko javnosti, zlasti zaradi leta 1956, ko je pozval sovjetske čete, naj intervenirajo na Madžarskem, pa tudi zaradi nepravočasnega reagiranja na gospodarsko in politično krizo.

Že v aprilu, še preden je prišlo do Kadarjevega odhoda, so zamenjali njegove somišljenike v politbiroju in sekretariatu CK MSDP. Tako se je znotraj partije odprla, poleg drugega, pot k dokončnemu obračunu z dogodki iz leta 1956. S posebnimi sklepi je vodstvo madžarskih komunistov že marca spremenilo dotedanjo veljavno partijsko oceno, po kateri so bili ti dogodki označeni kot kontrarevolucija. Nekateri voditelji MSDP so v svojih izjavah še bolj poudarjali svoj pozitiven odnos do oktobrskih dogodkov. To je bilo potrebno, da bi čimbolj pripravljeni pričakali 16. junij, dan, določen za ponovni pokop, se pravi za popolno rehabilitacijo Imreja Nagyja, nedolžno pogubljenega pred enaindvajsetimi leti. Pogreba se je udeležilo nekaj sto tisoč ljudi (predstavnikov MSDP Nagyjeva rodbina ni povabila) in to je pomenilo simbolno popravljanje krivice do nepravilno obsojenih, hkrati pa tudi svojsko narodno spravo.

Tri tedne pred pogrebom se je končala prerazdelitev oblasti na vrhu MSDP. V novi organ, prezidij, so bili izvoljeni: Reszo Nyers kot predsednik, Imre Pozsgay, premier Mikloš Nemeth in Karoly Grosz, ki je obdržal funkcijo generalnega sekretarja. Pomen te funkcije je hitro upadal ne samo zaradi delitve oblasti v vrhu partije, temveč tudi zato, ker novi predsednik stranke ni več imetnik neke samo častne funkcije, temveč tudi nosilec najvišje moči. Premoč reformskih sil v vodstvu MSDP je nedvoumna; Grosz pa je najavil svojo ostavko za oktobrski partijski kongres.

Takšen potek dogodkov potrebuje dopolnilno razlago glede razlik znotraj vladajoče stranke. Poleg že omenjenih oblik frakcijskega organiziranja, je v današnji MSDP mogoče jasno raspoznati notranjo delitev na – pogojno rečeno – desnico, levico in center, ki je značilna za komunistične partije na oblasti. Če uporabimo to terminologijo in označevanje, ki sta znana iz sovjetskega primera v dvajsetih letih, lahko rečemo, da desnico tvori reformsko partijsko krilo oziroma reformski krožki, ki so pod odločilnim vplivom Imreja Pozsgayja in Reszoja Nyersa. Tudi levica je v začetku leta 1989 ustanovila svojo vzporedno organizacijo – tako imenovano platformo marksistične enotnosti, ki jo vodi Robert Ribanski, znan po stališču, da je diktatura proletariata najboljša rešitev za današnje madžarske probleme. Sicer pa »platforma« obtožuje novo vodstvo MSDP, da skupaj z opozicijo obnavlja kapitalizem, za pravo reformsko politiko pa ima še naprej Kadarjev model socializma.

Generalnemu sekretarju Karoliju Groszu je v prvem letu opravljanja funkcije še nekako uspevalo, da je s pozicije centra pomirjeval skrajnosti znotraj partije. Takšna politika pa je bila v sedanji krizi in ob hitrem izgubljanju ugleda MSDP lahko le kratkega veka. Največji uspeh Groszove politike centra je vsekakor ta, da je delno spodnesel Kadarjevo vodstvo, kar je ustvarilo predpogoje za nadaljnjo radikalizacijo političnih sprememb, ki pa jim Grosz sam ni mogel več slediti, kaj šele, da bi jih lahko usmerjal. Pobudo so tedaj vzeli v svoje roke člani vodstva s partijske desnice, ki so bili edini sposobni, da izpeljejo konsekvence iz zastavljenih sprememb. V partiji so hitro uspeli, prav tako – in to je pomembnejše – pa tudi v madžarski družbi, kar je pripisati temu, da so: prvič, bili pripravljeni začeti pogajanja z opozicijo; drugič, sprejeli so izziv svobodnih volitev z nepredvidljivimi

posledicami za MSDP in zase, in tretjič, odločili so se, da bodo do volitev poskusili spremeniti svojo stranko, kolikor je to sploh mogoče, da bi jo usposobili za demokratsko politično konkurenco.

Spopadi frakcij znotraj MSDP so očitno tako zelo nepomirljivi, da nihče več ne želi, da bi se partija za vsako ceno opredelila za eno stran. Mnogo bolj realističen in mnogo manj boleč se voditeljem frakcije začelja zdeti razcep na vsaj dve novi stranki. Ne glede na ime – ali bi bila »komunistična« ali ne – bi bila ena od njih zanesljivo podobna sedanji (ali bolje rečeno dočerajšnji) MSDP. Podoba druge stranke so skoraj do popolnosti orisali govori voditeljev partijske desnice (in nekateri dokumenti o reformi partije) in po tej podobi bi bila še najbolj podobna zahodnoevropskim socialističnim ali socialdemokratskim strankam – tudi po imenu. Budimpeštanski reformski krožek je v začetku julija predlagal novo ime za partijo: Zveza madžarskih socialistov, v dokumentih za kongres pa je predlog za Socialistično stranko.

Opredelitev za številčno manjšo, vendar novim razmeram ustrežnejšo stranko, je razumljiva. Laže bi jo bilo obvladovati – brez sedanjih frakcij in tako rekoč nepremostljivih razlik in spopadov – takšna nova stranka pa bi tudi, verjetno v koaliciji z drugimi strankami, utegnila imeti največ možnosti za vladanje Madžarski po morebitni zmagi na volitvah.

Čeprav šteje MSDP nekajkrat več registriranih članov (nekaj prek 700.000) kot vse opozicijske stranke skupaj (30 do 40.000) se njeno vodstvo na svobodnih volitvah ne bo oprlo samo nanje: predvsem je negotovo, koliko glasov bi na volitvah od njih dobila MSDP. Če bo medtem prišlo do razcepitve partije na (vsaj) dve novi stranki, bo to še dodatno zmanjšalo število kolikor toliko zanesljivih glasov. Zato so voditelji partijske desnice v začetku junija 1989 tudi organizacijsko izpeljali to, kar se že dalj časa kaže kot njihova premišljena strategija. V Budimpešti so 7. junija ustanovili novo družbeno gibanje, Gibanje za demokratično Madžarsko. Vodstvo tega gibanja tvorijo tudi najvišji funkcionarji MSDP (Pozsgay in Nyers), cilj gibanja pa je koalicija reformskih sil iz vrst komunistov in družbe. Vodstvo bo gotovo poskušalo uporabiti Gibanje ne samo za pridobivanje čimvečjega števila glasov na volitvah, ampak tudi za krepitev lastne frakcije v MSDP, se pravi za hitrejše celovite spremembe partije.

Očitna kriza MSDP je v poletnih mesecih leta 1989 pripeljala do nadaljnjega vzporednega organiziranja partijskega članstva. Že prej smo omenili skrajno levo Platformo marksistične enotnosti, v juliju pa sta nastali še dve levo usmerjeni partijski skupini oziroma frakciji: Zveza za obnovo MSDP in Ljudska demokratična platforma.

Premoč reformatorjev znotraj MSDP je posebno opazna v pripravah na partijski kongres. Konec avgusta so dali v javno razpravo osnutek kongresnega dokumenta, Manifesta MSDP, ki poskuša ujeti korak s hitrimi demokratičnimi spremembami v deželi. Prav zato je ta dokument doslej najbolj prepričljiv prelom s staro partijsko ideologijo, ki jo MSDP deli z drugimi komunističnimi partijami na oblasti v socialističnih državah.

Odstopanje od diktature proletariata kot cilja in od opiranja predvsem na delavce, je tudi v skladu s predlogom za novo ime partije: namesto Socialistične delavske naj bi se po kongresu imenovala samo Socialistična. Socializem kot cilj torej ni vprašljiv, toda do njega se je – po Manifestu – treba prebiti skozi prelom z doslej znanim socializmom – in to ne samo stalinskega tipa, ampak skozi prelom z vsako obliko državnega socializma.

MSDP se v tem dokumentu določa kot »stranko reform, ki svojo dejavnost

usmerja na radikalne reforme in mirni prehod v demokracijo«, hkrati pa odgovarja na najpogosteje postavljeno vprašanje; podredila se bo volji ljudstva na svobodnih volitvah in prešla v opozicijo, če ne bo dobila zaupanja večine volivcev.

Na izrednem kongresu madžarskih komunistov, ki je bil v začetku oktobra 1989, so razpustili dotedanjo Madžarsko socialistično delavsko partijo in ustanovili novo, Madžarsko socialistično partijo. V skladu s spremembo ideologije so spremenili tudi partijske simbole in namesto rdeče barve in peterokrake zvezde je nov simbol postal nagelj. Iz oznake partijskega glasila »Nepsabadšag« je izginila desetletja stara parola »Proletarci vseh dežel združite se!«, nastala pa je nova opredelitev »socialistično glasilo«. Opustili so tudi osnovno organizacijsko načelo vseh komunističnih partij – demokratični centralizem. Do pričakovanega razcepa partije ni prišlo, čeprav so burne razprave kongresnih delegatov jasno razkrivale pripadnost reformistični, konservativni ali neopredeljeni struji. Odločilno večino so imeli reformisti, kar je pokazalo tudi glasovanje za resolucijo o razpustu stare in oblikovanju nove partije. Od 1300 delegatov jih je proti resoluciji glasovalo samo 159, vzdržalo pa se jih je komaj 38. Sicer pa resolucija predvideva, da se novi madžarski socialistični stranki lahko pridruži vsak, kdor podpiše izjavo, da se strinja z njenim programom.

O slabosti konservativne smeri priča tudi dejstvo, da je njen prvi mož, Janos Berec, kar med kongresom umaknil svojo platformo z naslovom »Sodelovanje za obnovo MSDP«, ki je pritegnila samo trideset podpisnikov. Bivši generalni sekretar Karoly Grosz se je izrekel proti razpustitvi MSDP in se umaknil iz političnega življenja. Kongres je izbral novo predsedstvo s 25 člani, na čelu pa je ostal Reszo Nyers. Njegov umirjen reformizem je največ pripomogel k mirni premostitvi ideoloških nesoglasij in k ohranitvi enotnosti partije. Seveda pa je ta enotnost precej negotova in šele po ponovni registraciji članov bo znana njena dejanska moč. Vendar bo podaljševanje življenja enotni, nerazcepljeni partiji verjetno pomemben dejavnik na prihodnjih parlamentarnih volitvah. Ta kompromis je Nyers na kongresu označil za zelo pomembnega, ker naj bi partiji omogočil, da se preporodi v novo socialistično stranko levega krila.

Med najpomembnejšimi kompromisi, na katere so pristali reformatorji na kongresu, je šteti umik zahteve po razpustitvi partijskih organizacij v podjetjih, kar je bilo sicer že prej dogovorjeno s predstavniki opozicijske okrogle mize. Reformatorji so bili nezadovoljni s to odločitvijo, ker je po njihovem mnenju v nasprotju z opredelitvijo za to, da bodo odstopili od vsakršnega posebnega in privilegiranega mesta madžarskih komunistov oziroma socialistov v prihodnjem madžarskem večstrankarskem sistemu.

Svobodna javnost

Svoboda tiska je zelo pomemben vidik dejanskega delovanja večstrankarske demokracije. V svetu danes verjetno ni države, v kateri tako hitro nastajajo časniki in časopisi, kot se to dogaja na Madžarskem po letu 1988. Izdajajo jih posamezniki ali skupine somišljenikov, politične stranke in gibanja, strokovna združenja in vsi drugi, ki se za to dejavnost odločajo bolj zaradi ugodne politične klime kot pa na podlagi zakonskih določb, katerih popolna liberalizacija se mora šele zgoditi.

Veljavni zakon o tisku (ki velja od septembra 1986. leta) v celoti ne ustreza zahtevam po svobodi tiska v prihodnji večstrankarski družbi, pa tudi ne dejanskemu stanju stvari, ki je boljše, kot to zakon predvideva. Vendar pa je pomembno

razširil meje do tedaj dopuščene na tem področju: v nasprotju z dotedanjo prakso se je nadzor vladajoče stranke v času veljavnosti tega zakona vse bolj omejeval samo na lastni partijski tisk.

Poleg boljših novih zakonskih določb o svobodi tiska in antitutorske politike post-Kadarjevega vodstva je na osvobajanje informativnega področja in na njegovo pluralizacijo predvsem vplivala uvedba tako imenovanega svetovnega potnega lista (v začetku leta 1988) in sprejetje Zakona o ekonomskih združenjih (konec tega leta). Dejstvo, da je laže priti do potnega lista (ki ga državljan ni več dolžan vrniti policiji, ko se vrne iz tujine, ampak ga lahko uporablja za neomejeno število potovanj iz države), je med drugim prineslo tudi lažji dostop do informacij. Poleg tujega tiska in knjig hitro narašča tudi število uvoženih računalnikov in videorekorderjev. Zakon o ekonomskih združenjih pa je – v nasprotju z bolj restriktivnimi določbami Zakona o tisku – omogočil ustanavljanje majhnih založniških podjetij in tiskarn ter pooblastil zasebnike, da se lahko ukvarjajo tudi s prometom tiskanih proizvodov.

Vladni organi, katerih pristojnost je izdajanje dovoljenj za delo novih časopisov in časnikov, so naravnost zatrpani z vlogami in prošnjami: medtem ko so v celem letu 1988 izdali dovoljenja za izdajanje 41 časopisov, so jih samo v januarju 1989 izdali 9, v naslednjem polletju pa verjetno več kot v celem prejšnjem letu.

Legalni novi in neodvisni založniki novih časopisov in knjig imajo v zadnjem času opraviti s predstavniki države samo, kadar plačujejo davke. Ilegalne založnike – katerih redne izdaje posameznih časopisov in knjig so visoko nakladne in ugledne – oblasti za zdaj tolerirajo v upanju, da bodo večinoma legalizirali svojo dejavnost, ko bodo za to ugodnejši pogoji.

Zoper prodajanje uradno nedovoljenih izdaj ni pravzaprav nikakršnih ukrepov. Verjetno bi bili založniki in prodajalci lahko preganjani zaradi nelegalne prodaje, ne pa več za kazensko dejanje »sovražne propagande« ali »širjenja lažnih vesti«, čeprav prodajajo knjige, ki so bile dolga leta na črnih listah kot dela za javno rabo neprimernih avtorjev. Vse večja prisotnost in vpliv neodvisnih založb je zadnja leta postala resna konkurenca uradnemu založništvu, ki pa je nedavno ta izziv sprejelo. Glasilo MSDP »Nepsadabšag« je marca 1989 pod naslovom Prepovedan sad objavilo seznam prej prepovedanih knjig, ki so bile pravkar ali še bodo objavljene na Madžarskem. Na seznamu so poleg drugih tudi knjige Milana Kundere, Vaclava Havele, Aleksandra Solženicina, Josifa Brodskega, Roya Medvedjeva, pa tudi nekaterih madžarskih piscev, ki so bolj znani v tujini, na primer Gyorgya Konrada, in celo nekateri spisi Nikolaja Buharina in Karla Marxa. Orwellovo »1984« in Koestlerjev »Somrak opoldne« tu nista bila omenjena, ker so ju na Madžarskem izdali že prej.

Očitne so tudi spremembe v novejšem delu madžarskega radijskih in televizijskih postaj, ki so bile zaradi večjega vpliva že tradicionalno bolj podvržene strogi nadzoru partijsko-državnih oblasti. Spremembe se dogajajo zares izjemno hitro: šele leta 1988 so uvedli radijske prenose skupščinskih zasedanj, samo leto pozneje pa so že nastale prve komercialne radijske postaje in ena privatna televizijska. Tudi Zveza mladih demokratov pripravlja svojo radijsko postajo, temu primeru pa bodo verjetno sledile tudi druge vplivnejše opozicijske stranke in gibanja. Sicer pa so si ti že izborili svoje redno mesto v programih državnega radia in televizije.

Pluralizacija programa pa ne pomeni samo uvajanja novih političnih vsebin. Tako kot pri tisku, kjer gre za veliko število naslovov zabavnega ali sicer nepolitičnega značaja, tako tudi tu nastajajo komercialne in lokalne radijske postaje, ki

imajo drugačne vsebine in uporabnike, pa tudi finančne vire, ki so neodvisni od prej neobhodnega centra. Madžarske oblasti so nehale ovirati tuje radijske programe za Madžare in dovolile spremljanje nekaterih satelitskih TV programov. Konec poletja 1989 je radio Svobodna Evropa odprl v Budimpešti svoje prvo dopisništvo v eni od socialističnih držav, bistveno lažje pa je tudi delo tujih novinarjev, ki stalno ali občasno poročajo iz Madžarske. Od julija 1988 ne potrebujejo več posebnega dovoljenja za delo ali snemanje, po pravicah pa so praktično izenačeni z madžarskimi novinarji.

Poleg vseh teh ukrepov moramo omeniti še najnovejše prizadevanje vladajoče stranke, da bi zagotovila pogoje za dejansko in neovirano svobodo tiska. Na seji CK MSDP 29. marca 1989 so sklenili, da je »treba zajamčiti institucionalne možnosti za izražanje slehernega mišljenja, ki priznava ustavo in prispeva k nacionalnemu konsenzu. Praktično svobodo izražanja in tiska je treba zagotoviti s širokim sistemom zakonskih jamstev.«

Najvišji organ partije madžarskih komunistov priporoča tudi, naj novi Zakon o informiranju omogoči »vsakomur, vključno s privatnimi osebami, da lahko ustanovi časopis, lokalno ali komercialno radijsko ali televizijsko postajo in da predvidi registracijo namesto dosedanjega sistema izdajanja dovoljenj«.

V začetku tega prispevka smo omenili metaforo »demokratura«, da bi z njo opisali prehodni tip političnega režima, ki zdaj obstaja na Madžarskem. Analiza novjših političnih sprememb v tej državi je pokazala umestnost rabe te metafore.

Iz analize izhaja tudi, da se je treba pojmom socialistične reforme ali reforme v socializmu, kadar gre za madžarske politične spremembe, resnici na ljubo izogibati. Čeprav sta obremenjena z mnogimi in pogosto nasprotnimi pomeni, pa ju je mogoče morda uporabljati za opis sprememb v nekaterih drugih socialističnih državah.

Če pa že vztrajamo pri njih, potem je pač najbolje, da ju preformuliramo, kot je to nedavno storil angleški raziskovalec Timothy Garton Ash. Ko si je odgovarjal na vprašanje, ali se na Madžarskem in Poljskem danes dogaja reforma ali revolucija, je dejal, da bi bilo tamkajšnje politične spremembe natančneje imenova refolecije ali revorme, ker vsebujejo nekaj od obeh.

Madžarske spremembe ne popravljajo »nekaterih deformacij socializma« in ga ne izpopolnjujejo skozi ohranjanje temeljnih lastnosti. Gredo preko njegovih že davno pretesnih meja. Ali pa bo dovolj moči in razuma, da bi se demokratura kmalu spremenila v demokracijo?

Osvajanje oblasti

Odkritje, da ni več kaj odkriti, je strašnejše od strahu in tesnobnejše od tesnobe. Tudi zato se politični vzvodi, ki jemljejo možnost vsake izbire ter zahtevajo spravo z obstoječim stanjem, sesipajo kot hiše izsušene pajčevine.

Varšava, Budimpešta in Berlin nazorno kažejo, da realsocialistični dinozavri dokončno izumirajo, da je minila doba tako arhipelaških sistemov dominacije kot tudi enoobličnih političnih monopolov, doseženih z obvladovanjem šol in sodišč, prostega časa in institutov, komunikacijskih medijev in intimnosti. Malodušje in brezvoljnost je zamenjala brezbržnost; vse skupaj pa je nadomestil upor ekstremni politiki, ki jo Hans Magnus Enzensberger imenuje najvišja stopnja nerazvitosti in opredeljuje kot politični sistem skrajne oblasti osebnosti, povezane s kultom osebnosti. Kot enopartijski sistem, kjer vodilna garnitura nima pravil o nasledstvu, s samovoljo v pravosodju, popolno cenzuro, privilegiranim položajem vojske in tajne policije. Vse skupaj pa je samo množično uničenje človeških želja, človeške fantazije, človeške produktivnosti.

Stoletje, ki se neprizanesljivo spogleduje s svojim koncem, je sedaj označeno tudi s spoznanjem, da je razpolovna doba političnih idej in prognoz hitrejša od vzburljivih misli. Politika, ki je še dobesedno včeraj – tako v Varšavi, kot Budimpešti in Berlinu – utelešala načine enosmerne politične kontrole, postaja danes sestavni del prostora in časa, ki se namesto z eno samo priznano resnico srečuje z množtvom relevantnih resnic in s tem preprečuje, da bi se namesto zavesti o vrednosti kateregakoli posameznika ustoličila zavest o vrhovni ideji in enem samem neprizivnem prav. Pa četudi ta prav vodi v prepad. Tako kot v tisti kratki noveli Friedricha Dürrenmatta »Predor«. Zgodba govori o štiriindvajsetletniku, ki kadi cigare Ormond Brasile 10, je zaposlen z nebuloznim študijem na neki univerzi, kamor se redno vozi s popoldanskim vlakom, odhod sedemnajst petdeset, prihod devetnajst sedemindvajset. Tako je bilo tudi tistega nedeljskega popoldneva, ko se je vlak ob prijetnem vremenu premikal naprej med Alpami in Juro, da bi po nepolnih dvajsetih minutah vožnje potonil v majhen predor, tako majhen, da v vagonih niso nikoli prižigali luči, da pravzaprav ni bil nikoli niti pozoren nanj, le slutil ga je. Tisti dan pa je bilo vse drugače. Predora ni in ni bilo konec, štiriindvajsetletnik je najprej pomislil, da je sedel na napačni vlak, da bi kasneje po neskončno dolgi vožnji skozi predor poiskal vlakovodjo. Ta mu je odgovoril, da nima nobenega pojasnila za to, kako so zašli v ta nenavadni predor brez konca, da pa ni razloga za preplah, saj se vendar premikajo po tračnicah, da torej predor mora nekam voditi, da torej nič ne dokazuje, da bi bilo s predorom kaj narobe, razen seveda to, da se ne konča.

Del politične Evrope, ki se zaradi zavezanosti svoji ideologiji odreka vsemu racionalnemu in razumnemu, se krči in je manjši iz dneva v dan. V času sprememb temeljnih dimenzij evropskega prostora – od novih energetskih osnov, novih načinov proizvodenj in tipov razvoja, do novih vidikov družbenosti in človeške subjektivitete, socialnih modelov in tipov civilizacij – so deklarativne opredelitve za reformo modela socializma, utemeljene na načelu »sistem je dober, praksa je slaba«, ostale zgolj pretveza za ohranitev samote oblasti, puste in sive dežele.

Jasno in razvidno je, da v okvirih klasičnega socialističnega sistema, nove misli